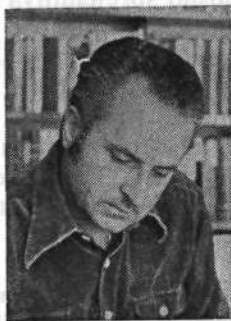

vprašanje o tem, kolikšen del svojega dohodka mora Slovenija prispevati za proračun federacije in koliko mora še ob tem prispevati v razne sklade, za posledice potresov in še za kaj. Vprašanje je bilo že velikokrat postavljeno, vendar nanj še nikoli ni bilo zadovoljivo jasno odgovorjeno. Slišijo pa se zastrašujoči podatki, seveda nepreverjeni. Letos smo npr. lahko prebrali v Delu, da znaša tim. slovenski proračun za l. 1985 cc 57 novih milijard, od tega naj bi bilo 36 milijard, torej 3.666 starih milijard namenjeno za prispevek v proračun SFRJ. Torej razmerje 36 proti 21 v korist federacije. Po drugi strani pa smo nekaj približnih podatkov lahko prebrali v decembrski številki Sodobnosti, v intervjuju s tov. Matjažem Kmeclom, ki pravi, da je npr. »slovenska kotizacija v zveznem proračunu... proporcionalno dvojna glede na število prebivalstva«. Če je to res, je treba končno že enkrat zastaviti vprašanje in tudi izvedeti, zakaj je tako. Kot vemo, je včasih mogoče slišati, češ da smo si mi na račun južnih republik ustvarili pri nas Švico, in da je čas, da jim to vrnemo. Ta primerjava s Švico je seveda smešna, če vemo, da Slovenija s svojo tehnologijo danes sodi med nerazvite dežele, da nam grozi, kot piše Delo 26. decembra, akutna zaostalost na področju prometa, in da skupaj s celotno Jugoslavijo, kot piše v Delu z dne 5. januarja letos Veljko Rus, zaostajamo za resnično industrijskimi družbami za približno 30 let. Ob tem pa v že omenjenem intervjuju poudarja Matjaž Kmecl, da na primer Slovenija samo za odpravo posledic enega od »nekatastrofalnih« jugoslovanskih potresov prispeva približno toliko kot za vso svojo nacionalno kulturo. Poleg tega, pravi Kmecl, združujemo Slovenci v solidarnostne in podobne sklade SFRJ najmanj desetkrat toliko, kot namenimo vsej svoji kulturi. Mislim, da so ti podatki šokantni in zaskrbljujoči. Predvsem zaradi nesorazmerij, do katerih očitno prihaja med posameznimi zveznimi enotami v Jugoslaviji. To seveda ne pomeni protesta zoper solidarnost niti ne pomeni to, da je treba ukiniti sklade za nerazvite, pomeni pa to, da je absolutno nemogoče in nepravilno od nekega naroda zahtevati, da za gospodarski razvoj drugega naroda prispeva več kot npr. za svojo lastno kulturo. To meji v resnici že na izkoriščanje. In prav v tem je iskati eno od bistvenih razlag za tehnološko zaostajanje Slovenije, za kar je nedvomno odgovorna tudi slovenska politika, ki na ta nesorazmerja pristaja.

O kulturi politike, politični kulturi

Lotevam se nehvaležne ter hote ali nehotе spregledane teme tukajšnjih in sedanjih pogovorov.

Nočem biti pristranski, tudi ne osebni, hočem le rahlo osvetliti to stran našega narodnega življenja in značaja. Ne smem začeti z znano Cankarjevo ogorčeno in razbolelo, če ne celo bolešno mislijo, Jermanovo sodbo o slovenskih dedičih

Janez
Rotar

tistih davnih prednikov, ki so bili preživeli obračunavanje in okrutnosti med reformatorji in protireformatorji. Ker vsevilj povzdiguje moč ene nad drugimi, preživeli pa so drugi, moram reči, da je ene in druge prek mere znosnega označevalo tudi medsebojno sovraštvo. Trubar je napisal res veliko lepih besedil, a kakor pri hudem Lutru je tudi pri našem Trubarju dovolj zmerljivk in žaljivk ter uničujočih zasmehljivk nasprotnikov.

Do romantike in do novega, meščanskega časa ni bilo nikogar pri nas, ki bi se zdaleč mogel ali skušal s Trubarjem kosati. Šele naslednji veliki mož, velika postava naše kulture se uveljavlja tudi na tem torišču, vendar na literarni, na umetniški ravni. Toda njegovi epigrami so vendarle izrazito naperjeni zoper posameznikovo osebnost. Če je bilo nekaj naslednjih desetletij v tem pogledu nekoliko milejših, k čemur znatno pripomore tudi znosni in zanosni pa potemtakem blažji, blagi Bleiweis* in temperamentni pa nikoli žaljivi Stritar, je »fin de siècle« rojstvo slovenskega političnega strankarstva in tedaj tudi nove, javne politične kulture. Njo že v devetdesetih letih označuje neprizanesljivo politično zmerjaštvo. Prav sovraštvo, osebno in politično, pa manj nazorsko se kotí na začetku tega stoletja. Med vojnama dobiva v dvajsetih in tridesetih letih še izrazito ideološke razsežnosti. Medsebojno sovraštvo postaja tako v pravem pomenu besede večplastno. Dnevni tisk vseh barv in smeri ga neti in razpihuje, časnikarji so spoznali že od Cankarjevega časa sém za izrazite hlapce sprva posameznih delodajalcev, kasneje režimov. Samó revolucija, samo korenite spremembe bi morda zmogle temeljito poseči v politično kulturo Slovencev, preseči, prerasti sovraštvo Slovencev do tistih Slovencev, ki drugače mislijo in čutijo.

Revolucija je res izbruhnila in vprašanje je, koliko je posegla v kulturo slovenskega političnega ravnanja. Po letu 1941 in 1945 se slovenska politična kultura oblikuje in uravnava v jugoslovanskem sklopu in kar velja za naš slovenski del, velja tudi za celoto.

Zgodovina te strani našega ravnanja v polpreteklosti in v mineva-joči sedanjosti ni napisana, niti načeta ne — čeprav se bo nekoč moralo tudi to zgoditi —, zato je vse, kar lahko o njej spregovorim, zgolj sad lastnega opazovanja in, žal, tudi izkustva. Spregovorim pa naj le o splošnih značilnostih politične kulture tega časa, ki je hkrati hote ali nehote tudi moj čas.

Prva ugotovitev ali teza bo gotovo splošno sprejemljiva: slovenski in jugoslovanski politični stil in njegova politična kultura se oblikujeta poslej na čisto novih temeljih, po novem ideološkem in praktično obrednem vzorcu. Ta vzorec je privzet in prenesen iz tistega sistema, družbene prakse in zlasti ideologije, ki je bila tedaj in tudi že potlej vir, vzor in šola jugoslovanskemu in slovenskemu ideološkemu sistemu ter opora njegovi posebni in vsakdanji obredni praksi. Glavna določnica je v enem in drugem sakrosankten personalizem (oprostam se za pogojno funkcionalno rabo tega sicer izrazito filozofičnega pojma!) ter njemu

* »Kultura« slovenske politične kulture je odločila, da ta mož nima v Ljubljani ulice, po njem poimenovane, imajo pa jo npr. Zrinjski in Frankopani, vsak svojo...

prirejena depersonalizacija, razosebljenje celih množic posameznikov in njihovo amalgamiranje v »narodne mase«.

To pomeni, da je personalizem take vrste povezan s podložništvom, ki vodi naravnost v idolatrijo oziroma jo pogojuje, kakor tudi sam personalizem teži k mitu in ustvarja mitologijo. Nekaj desetletij je ta pozicija tam in tod oblikovala strukturo politike in kulturo političnega ravnanja, in sicer na vseh ravneh stožčasto oblikovane politične in družbene stavbe, vse od federacije in republik do občin in drugih družbenopolitičnih celic. Udeleženi smo torej (bili) vsi, vendar tako ali drugače. In slednje je še posebej pomembno! Model je bil ideološko zasnovan in v osnovi tuj dotedanjemu našemu in tudi jugoslovanskemu izročilu tako glede strukture kot tudi glede kulture političnega delovanja.

Ne trdim, da ta model, ta stvar ni imela svojega zgodovinskega opravičila med vojno. S te strani pogojujem tudi ravnanje prav slovenske delegacije na zasedanju Avnoja. Toda kakor hitro so obče zgodovinske potrebe in opravičila za tako osnovno pozicijo izginjale in so se hkrati oglašali vse močnejši poskusi posodobljanja oz. preraščanja posebnega in privzetega modela, se je le-ta začel znova utrjevati prav s svojevrstno enosmerno selekcijo — že nekaj let mnogi poudarjajo, da je bila izrazito negativna — in z izločevanjem. Hkrati se je utrjeval in sankcioniral na sistemsko konstitutivni ravni oziroma na vseh odločilnih in tudi manj odločilnih ravneh.

V končni posledici je večstopenjska, večravninska delegatska transmisija enosmerno selektivnega in hkrati izločevalnega pomena sama po sebi takšne narave, da se z njo nenehno asociira delegatskemu vzorčni deputatski sistem in njegov mehanizem, ki najbolj razkriva ideološko bistvo s svojo praktično doktrino. To je eden od odgovorov na danes vse pogostnejše ugotovitve, zakaj sistem »ne funkcionira« in zakaj je kultura našega političnega ravnanja že nekaj let dejansko na mrtvi točki. Ali vztrajnik delegatskih mehanizmov in avtomatizmov obtoka ni mogel in ne more prignati k normalnemu utripu in h kroženju tistih življenjskih tokov in sokov, ki so za sleherni organizem nepogrešljivi?

Tak je nepotvorjen odgovor politične prakse in pa ljudi s spominom o dejanski možni in potrebni politični kulturi, odgovor družbene resničnosti torej na kabinetno projektirane in paternalistično zasnovane mehanizme in doktrino samoupravljanja. Personalizem ali pa po njem nastali poskusi avtoritarnega poganjanja obtoka v ožilju sistema samoupravljanja ne požene in ga ne more gnati, če je usmerjen mimo in prek tistih posameznikov, ali če hočete — krvničk, belih in rdečih, ki življenje organizmu omogočajo, ga sami živijo. Ali sta tedaj presenetljivi ugotovitve in teza, da ideja samoupravljanja in delegatsko/deputatska dvojna, trojna ali celo četverna transmisija enosmerne selekcijske in izločitvene narave niti teoretično niti praktično ne gresta skupaj. Prepričan sem, da je ideja samoupravljanja, samoodločanja uresničljiva le brez transmisij posredništva, torej brez birokratsko-politokratskega odlašanja in izničevanja neposrednega samoodločanja ljudi.

Ponovno poudarjam, da si je socialistično naravnano in organizirano delavstvo Srednje Evrope, delavstvo, h kateremu se prišteva in

šteje tudi slovenska Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, priporilo enako in neposredno pravico političnega odločanja, enako in neposredno volilno pravico že konec prejšnjega stoletja, 1897, in da jo je obdržalo slovensko in ob njem tudi jugoslovansko delavstvo, torej tudi delavstvo, ki je izšlo iz socialistične šole Dimitrija Tucovića, vse do tistega časa in do tistega trenutka, ko je bilo treba s sistemskimi ukrepi »zavarovati revolucijo in njene pridobitve«. Zavarovati pred tistimi, ki naj bi jo ogrožali. In ko so izgubili ljudje neposredno in enako volilno pravico, med ljudmi pa je pri nas pač največ delavcev, so torej delavci eo ipso bili ti, ki so ogrožali revolucijo in njene pridobitve. A pridobitev vseh in vsake socialistične revolucije doslej je, žal, bil tudi birokratsko-politokratski sloj, ki se je bolj kot kdo drug najpogosteje skliceval na svoje revolucionarstvo in ki vselej vpije na preplah zaradi »zavarovanja revolucionarnih pridobitev«. Soodnos birokracije in politokracije na eni pa delavstva in ljudstva na drugi strani je s sistemskimi »rešitvami« zakoličen dokončno. Si je Svetozar Marković tako zamišljal samoupravo delavcev?!

V razmerah, ko gospoduje personalizem in ko se razrašča idolatrija, z njo pa poltronstvo in podložništvo, ni bilo težko izvesti in uresničiti odtujevanja in odtujitve političnih in samoupravnih pravic delavcem in ljudem sploh. Marjan Pungartnik je pravilno in natančno povzel dosedanje prakso in njeno ideološko bistvo, ko je postavil tezo, da »naša družbena in narodna strategija gradi na delavskem razredu«. Res je! A žal mi je, kajti jaz in predvsem tudi mnogi in premnogi drugi delavci bi želeli, da iz njega in z njim in ne na njem! Opravičujem se Pungartniku, ne gre mi za besedno igro!

Velikokrat se namreč z žalostjo in bolečino spomnim, kako so danes trezni ljudje nekoč pisali o procesu in spremembah, ki so prinesle odtujitev enakih in neposrednih političnih pravic ljudem in državljanom, ko ti še niso bili potisnjeni v svojo krajevno skupnost ali tovarniško delovno enoto, da bi zgolj tod potrjevali svojo osebnost in s tem iskali svojo življenjsko srečo. Ker sem bil tisti čas, 1972/73, brez posla, sem prevajal besedila, ki so apologetsko razkladala prednosti transnisijskih vzvodov oblikujočega se sistema in so nekateri pisci kar tekmovali v razvijanju nekakšne delegatske epistematičke in epistemologije. Ne enkrat je o tem pisal takrat in danes ugledni sociolog, politolog in zlasti pravnik dr. Najdan Pašić. Takrat in danes ugleden, danes tudi zato, ker nasprotuje Najdanu Pašiću oziroma njegovemu pisanju spread 12 let, če se spomnim zadnjega velikega shoda srbskih pravnikov.

Vrzino kolo personalizma in drugih značilnosti epohe je potegnilo za sabo marsikoga in prav zavoljo tega in seveda ne zgolj zavoljo tega je politična kultura in kultura političnega ravnanja tako omahovala in se opotekala.

In če se vprašujem, kaj je odtujitev pravic neposrednega političnega samoodločanja in samoupravljanja prinesla sistemu in tako imenovani družbi, tedaj tudi jaz ne morem reči, da zgolj brezbržnost, otopelost, nezainteresiranost, privatizem in beg v zasebnništvo, marveč še vse kaj hujšega in veliko pomembnejši, usodnejši cilj — politično in kulturno razosebljenje, proletarizacijo posameznika in množice v narodno

maso, brez katere in takšne ne more biti socializma. Seveda, če je socializem vladanje in odločanje birokratsko-politokratskega sloja z delavcem in nad delavcem, razpolaganje s sadovi njegovega dela!

Za narod, kakršen je slovenski, je pasivizacija in mišljenjska pa politična proletarizacija dvojna nesreča in dvakratna napaka. Narod s takšnim zgodovinskim spominom in takšno številčnostjo pač ne sme in ne more tvegati, da bi bil politično pasiven, da bi zaupal nekaternikom, da bi se umikal v stanja trpne otrplosti in otopelosti. Tudi razbolelo samorazgrebanje, v katero je po vsem tem neizogibno moral zapasti, ni bolezensko stanje, ampak je tvorno dejanje, tvorni napor, priti spet do svoje podobe, postaviti se spet na lastne noge in si pridobivati prepotrebne nove samozavedi in zdravega samozaupanja. Pri tem se mora opirati na celotno svojo zgodovinsko pot, upoštevati mora vse tiste, ki so o samoupravljanju in političnem ter gospodarskem samoodločanju razmišljali poprej in pisali na primer že takoj po prvi svetovni vojni, ki pa so dandanes povsem zamolčevani in pozabljeni. Kajti vsaj tu ni nobenega resničnega dvoma in nikakršnega razpotja: Samoupravljanje, samoodločanje je edina možnost in edina resnična opora slovenskemu narodu, da živi in da preživi. A to je veliko odvisno od naše lastne in kajpak tudi od celotne jugoslovanske politične kulture.

Ko naj razmišljamo, kako dvigniti našo politično kulturo, kako idejo samoupravljanja zastaviti pri tistih prvinah, ki so njen *conditio sine qua non*, to pa je neposredno, breztransmisijsko odločanje in dejansko samoodločanje, tedaj nas mora najbolj skrbeti prav težnja današnjih posameznikov, ki med revolucijo še kratkih hlač niso nosili ali pa sploh še na svetu niso bili, pa bi ob nekaterih recidivih hoteli pridobivati in si ohranjati personalizem revolucionarne vrste, hkrati z njim liderstvo in iz njega izvirajoči nepotizem, položajsko funkcionarstvo in z njim povezano nastopaštvo, govoraštvo. Nesreča je, da so vsa občila v lasti le-teh in tudi domala ves tisk, kar nikakor ni naključje, dvojna nesreča pa je, da z nenehnim vsiljevanjem novoreka s tega rastlinjaka ni pravega prostora za razumno mišljenjsko in idejno rast.

Skratka, kultura našega političnega mišljenja in ravnanja je v izraziti krizi in ne le v stiski. V stiski je, ker se še kar naprej zgleduje pri tujem modelu, ki nikakor ne more biti naš model.

Pluralizem mišljenj je in ostaja, čeprav pozitivno načelo, vendarle docela abstrakten pojem, dokler ne bo imel v sebi politično mišljenjskega pluralizma in dokler ne bo omogočal tudi temu primerne ravnanja. Da bi politično kulturo postopoma spreminjali in razvijali, je treba najprej odstraniti monopol pri občilih in tisku ter dominacijo odtujene narave mišljenja s klišeji novoreka. To pa se ne da omogočiti in kazati, kaj šele živeti togo z organizacijo, ki krovno le formalno in varuško zajema, a ne združuje in tudi ne povezuje različnih področij in društev, ker ne povezuje delavcev. Združuje skupine in skupinice ljubiteljev in naključnosti njihovih predstavnikov, spregleduje pa stopnjo in obliko dejavne ustvarjalnosti, dejavne participacije v celotni skupnosti.

Pogoj pluralizma mišljenj je namreč partnerstvo, in sicer partnerstvo v mišljenju in pa soudeleženosť v ravnanju in ukrepanju na vseh ravninah. Seveda je s tem izključeno posredništvo transmisij, ker ustvarjalno partnerstvo, torej participacija po delu in po sadovih dela ne prenese posredništva transmisij. In če hoče samoupravljanje, samoodločanje dejansko to tudi biti, vključuje partnerstvo samo po sebi. To je uresničljivo le v taki zvezi in povezavi, ali jasneje povedano — v taki zvezi socialistov, ki to po delu in ravnanju in ne zgolj po deklaraciji resnično so in bojo!

Osnovna postavka socialistov je in bo dejavni, partnerski pluralizem mišljenja, ustvarjanja in odločanja, enako in z enakim deležem pa tudi ravnanja, da je tako sam po sebi zajet tudi pojem oziroma kriterij odgovornosti. Kjer ni partnerstva in jasnih sorazmerij in odnosov, tam tudi odgovornosti ne more biti, ni kriterija za klicanje na odgovornost. Prav partnerski dejavni pluralizem je temeljni in hkrati selektivni pogoj resničnega političnega, torej družbenega samoupravljanja in pa samoodločanja, kar zadeva sadove človekovega dela.

Kot narod z določnim družbenim redom in danostjo pa se moramo zavedati še nekaterih bistvenih vprašanj, o katerih je treba kulturno in s politično kulturo razmišljati.

S tretjo tehnološko revolucijo, ki že danes začenja 21. stoletje, se v čisto novi osvetljavi kažejo poglobitve postavke o proletarski preobrazbi sveta. Danes že lahko presojamo, da so bile te postavke zgrajene z empiričnimi poenostavitvami določnega trenutka ali celo zgolj videza kapitalistične družbe v malem ter dandanes domala irrelevantnem delu sveta (pol)pretekle dobe, družbe torej, ki je sama v nenehnem, če hočete, produkcijsko pogojenem spreminjanju. Gibalo družbe namreč ni enotnost, ampak različnost. To je druga temeljna okoliščina, ki bistveno osvetljuje nekdanjo, danes že drugače spoznavno in ocenjeno postavko o preprostem konfliktu, zreduciranem na dva razreda, od katerih bo delavski zmagal.

Ko bi ta vizija preobrazbe sveta ne temeljila v ozko zahodnoevropsko prostorsko in tesno časovno zamejeni empirijski areni, ampak bi rasla iz filozofskih osnov, tedaj bi v sebi nosila zagotovo univerzalnejše, obče veljavne parametre in kazalce. Kajti preden bi se delavski razred po omenjeni empirijski logiki uzavestil in otrešel jarma birokratsko-politokratskega varuštva, se bo v razvitem in naglo se razvijajočem svetu preobrazil oziroma bo izgubil bistvene prvine, kakršne so ga označevale ob nastanku in kakršnega kažejo v ideološkem uveljavljanju proletarske vizije preobrazbe sveta, ali pa bo po svoje izumrl, in sicer brez tragičnih konfliktov. In hkrati se nam danes očitno kaže, da so se tiste revolucije, ki niso potekale v natanko definiranih razmerah, v svojem dolgotrajnem in mučnem procesu sprevrgle, evoluirale, kakor nam kažejo primeri zunajevropskega prostora, zlasti Kitajske pa tragične Kampučije in Vietnama. Nasprotno pa je visoka politična kultura, prosta bremen personalizma, rodila na Madžarskem izredne sadove.

Le nenehna nova in nova iskanja ob striktnem upoštevanju avtentičnega izročila lastne družbene in narodne zgodovine torej lahko

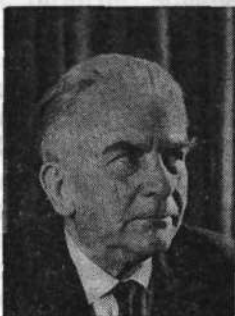
kažejo pot naprej. Ob tej misli ne morem mimo že znanih novih smeri razvoja in mimo pozitivne ideje o pluralizmu mišljenj, saj je oboje izrazito tvorno iskanje boljših možnosti. Dogmatično tavanje v zaprtem krogu neke danosti in ujetosti pa prinaša samó zaostajanje, konzervativizem in izgubo življenjskih priložnosti in možnosti. Torej smo spet pri kulturi, kulturi mišljenja, idejnopoličnega iskanja, preudarjanja in ravnanja, spodbudnega ravnanja.

In na koncu, a ne kot zadnje.

V evropski zgodovini delavskega gibanja je imelo izobraževanje na strani delavstva in potlačenih zmeraj nadvse pomembno, nemalokrat odločilno vlogo. Kdor danes piše ali govori o družbenih vprašanjih, pa ne upošteva, ne ve ali namenoma spregleduje to zgodovinsko resnico, ostaja brez možnosti, da bi kompetentno razmišljal in razpravljal o naravi modernega družbenega razvoja in o njegovih sooblikovalcih. Ni presenetljivo, da se je sleherni režim, ki se je povzpел nad ljudi sploh in nad delavce in je razpolagal s sredstvi njihovega dela, bil na vse načine proti temu in takšnemu izobraženstvu. Bolj kot kdaj prej je danes ponekod v svetu značilno prizadevanje ustvarjati pri delavstvu in sploh pri ljudeh nezaupanje do izobraženstva in presekati naravno miselno in občutelsko zvezo med ljudstvom in izobraženstvom kot njegovim delom.

Zato je nadvse dobro, da se v naših okoliščinah ob izrazito ljudskem, demokratičnem slovenskem izročilu kaj takega ne pojavlja ali pa se v širših mejah kaže v domala zanemarljivi količini, ob posamičnih osebkih. V še tako razviti politični kulturi lahko izbruhnejo ekscesni primeri, toliko laže se oblikujejo v okoliščinah, o katerih je bila tu beseda. A tudi to je, navsezadnje, nekakšna spremljevalna nujnost, ki pa naj ne potegne za sabo tistih, ki tvorno iščejo novih in nadaljnjih razvojnih poti.

Z vso vestnostjo in z vso zavestjo

Josip
Vidmar

Povabilo k temu razgovoru sem prejel v času, ko sem bil zaradi nekih neugodnosti svojih let in sploh svoje situacije v težkem položaju. Zaradi tega se za tale nastop, o katerem sem sploh dvomil, ali mu bom kos, nisem mogel pripraviti. Vsaj ne tako, kot bi pozornost tako mnogoštevilnega in živo spremljajočega občinstva, kakršno je tukaj, zaslužila. Vendar pa sem se z nacionalno

problematiko Slovencev ukvarjal svojih petdeset, skoraj šestdeset let. In bi iz te izbral prav na kratko predvsem eno stvar, ki sem jo začutil kot nujnost, da je naši javnosti treba vendarle podati popolnoma objektivno sliko o stvareh, zlasti o enem. Tovariš Kidrič je nekoč javno dejal, da Slovenci morejo prodreti v internacionalni kulturni svet in sploh v internacionalno zavest samo s svojo kulturo. Mislim, da je bil